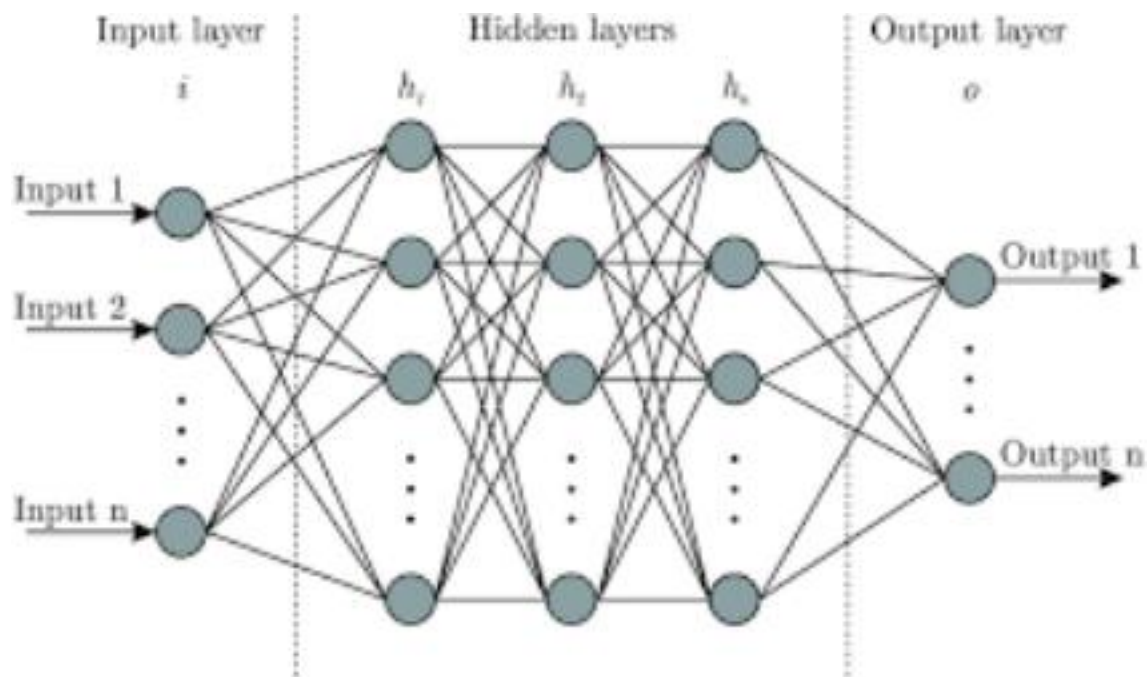

UNIVERZITET U BIHAĆU
TEHNIČKI FAKULTET BIHAĆ
ELEKTROTEHNIKA/INFORMATIKA

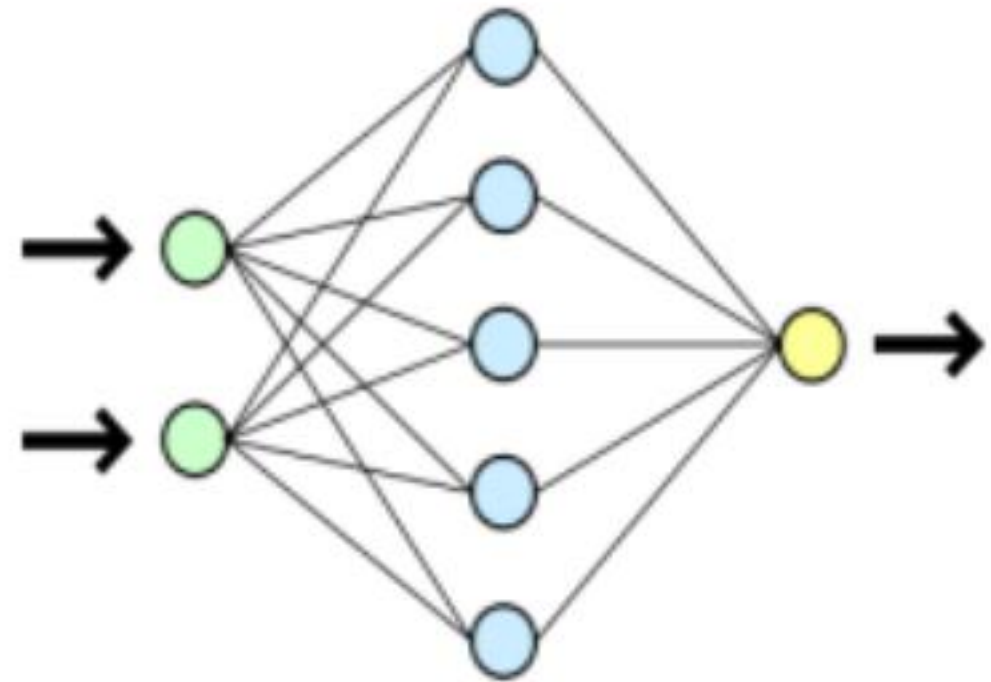
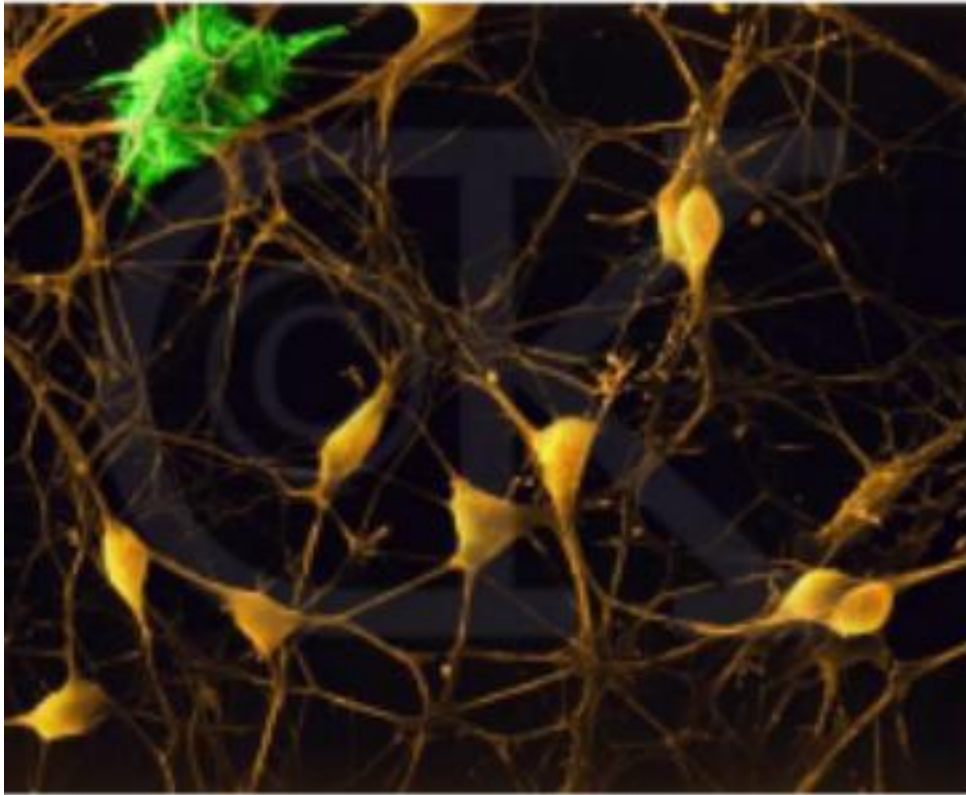
AUDITORNE VJEŽBE

PREDMET: *INTELIGENTNI SISTEMI*

OBLAST: *UVOD U NEURONSKE MREŽE*

Asistent: Una Drakulić, bach.el.

BIOLOŠKA I VJEŠTAČKA NEURONSKA MREŽA

BIOLOŠKA I VJEŠTAČKA NEURONSKA MREŽA

- **Mozak:**
  - 10^{10} neurona
  - 10^{13} veza između neurona
  - Brzina rada na nivou milisek
  - Potpuno paralelni rad
- **VNM:**
  - Do 20 000 neurona
  - Brzina rada na nivou nanosek
  - Simulacija paralelnog rada

DEFINICIJA: NEURONSKA MREŽA

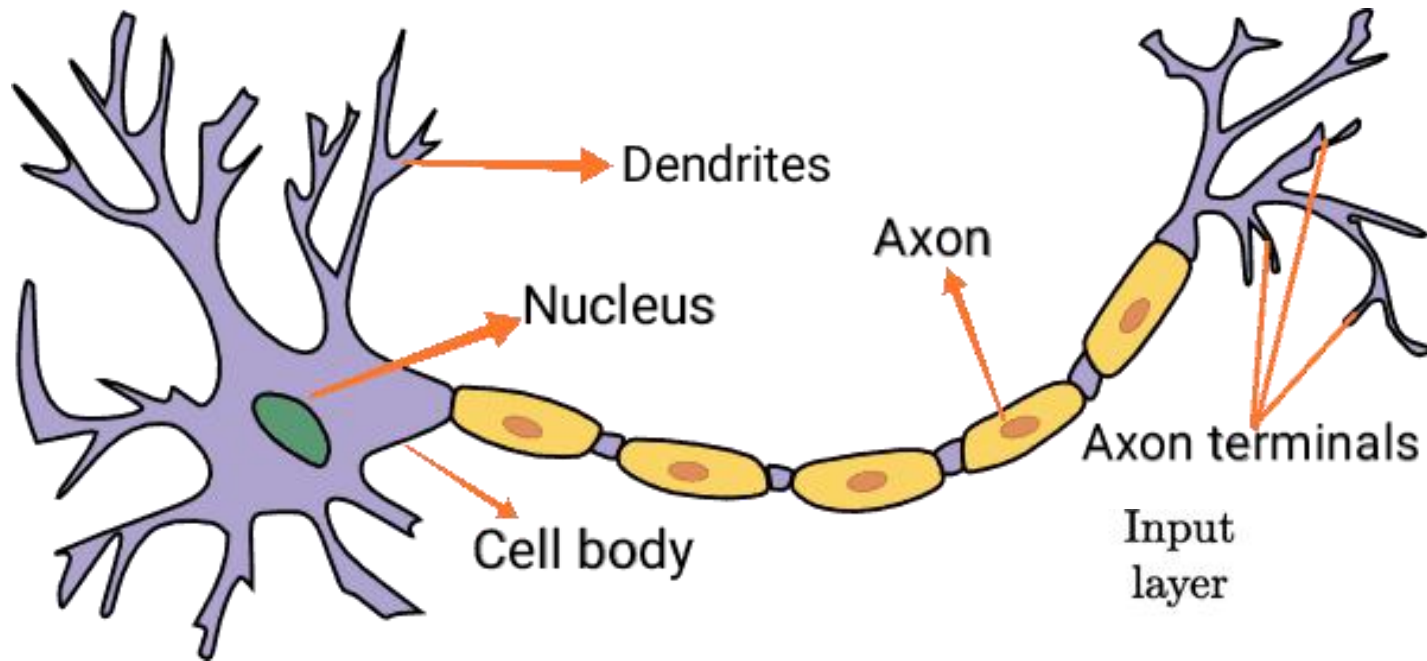
DARPA: Neuronska mreža je sistem koji se sastoji od velikog broja međusobno povezanih, jednostavnih elemenata procesiranja koji rade paralelno. Funkcija NM je određena strukturom mreže, težinom veza, i obradom u elementima procesiranja.

Haykin: Neuronska mreža je paralelni distribuirani procesor koji ima prirodnu sposobnost čuvanja i korišćenja iskustvenog znanja. Sličnost sa mozgom se ogleda kroz dve osobine:

- mreža stiče znanje kroz proces učenja
- znanje se čuva u vezama između neurona (sinaptičkim težinama)

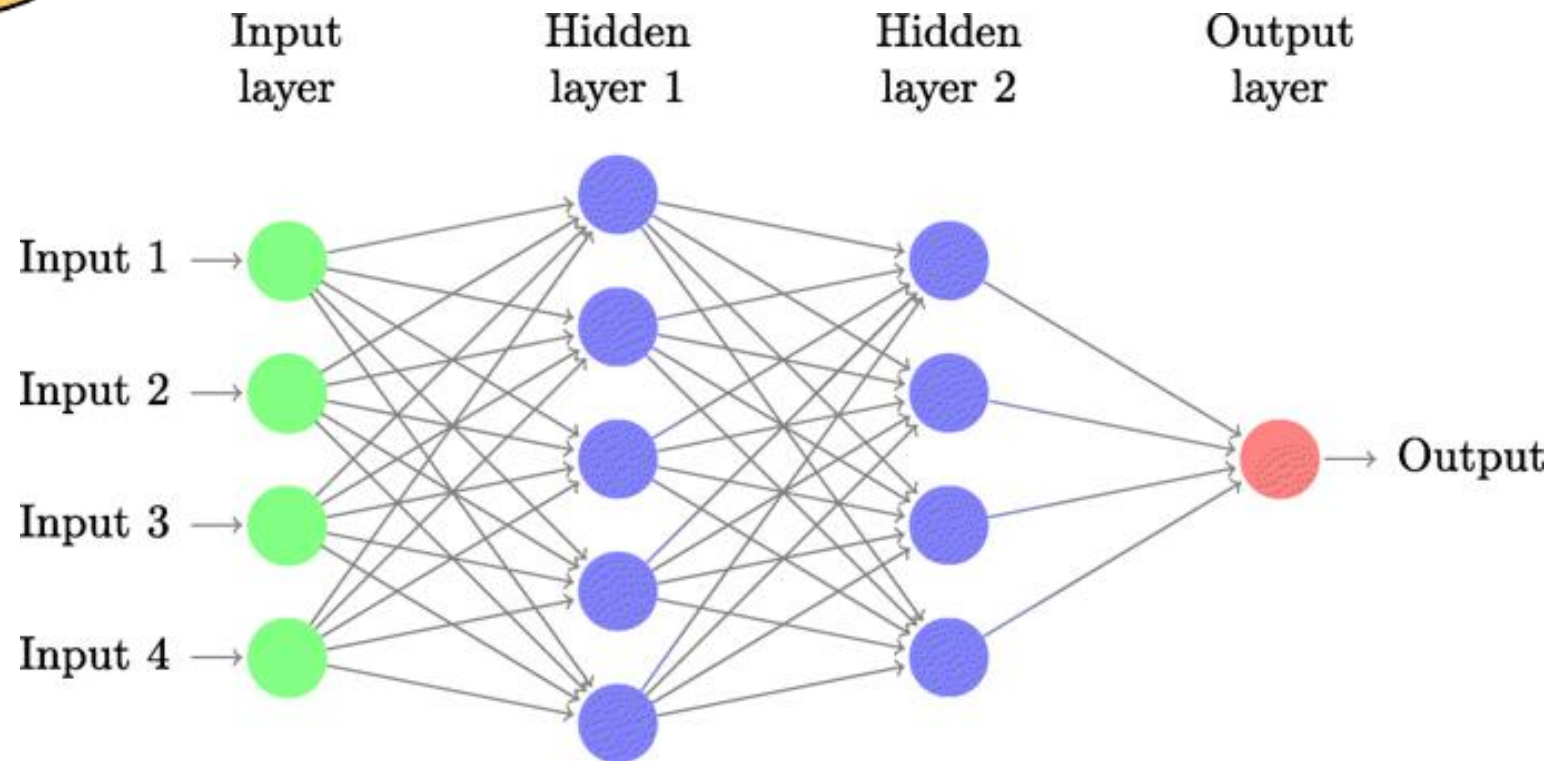
Zurada: Veštački neuro sistemi ili neuronske mreže, su ćelijski sistemi koji mogu da stiču, čuvaju i koriste iskustveno znanje.

BIOLOŠKI I VJEŠTAČKI NEURON

Osnovni dijelovi:

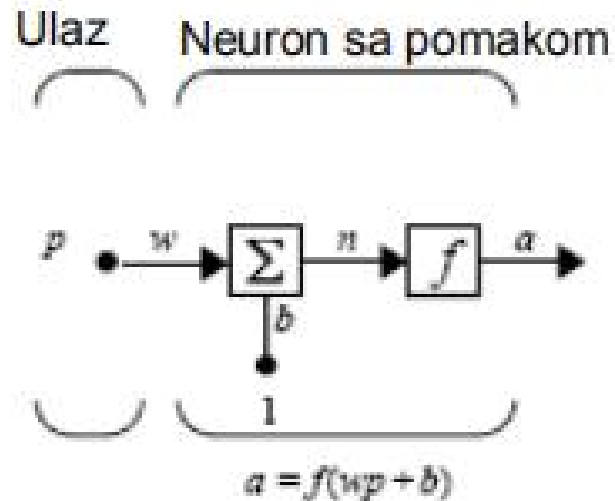
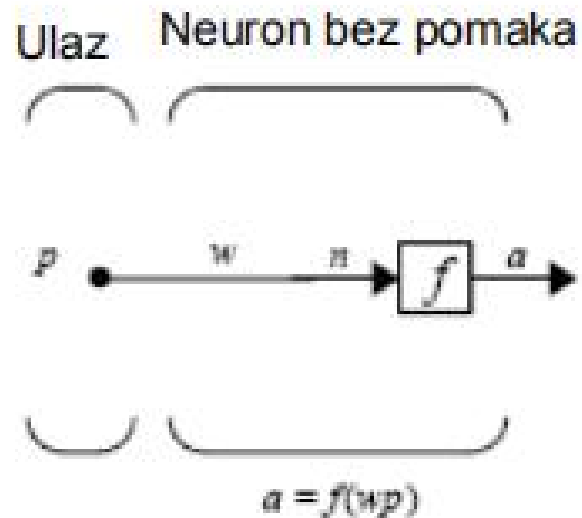
- tijelo (soma),
- dendriti (ulazi),
- akson (izlaz),
- sinapse (spojevi)

MODEL NEURONA

NEURON S JEDNIM ULAZOM

Neuron s jednim ulazom i bez pomaka prikazan je na slici. Skalarni ulaz p prenosi se kroz model i pri tome se množi sa skalarnom težinom w i formira produkt wp , ponovo skalar. U ovom slučaju otežani ulaz wp predstavlja jedini argument prijenosne funkcije F , koja generiše skalarni izlaz a .

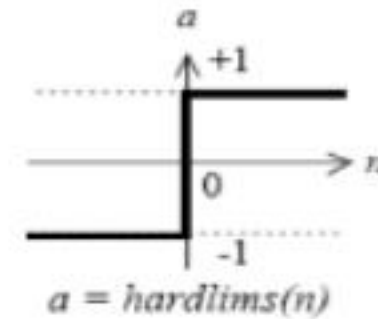
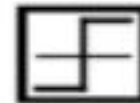
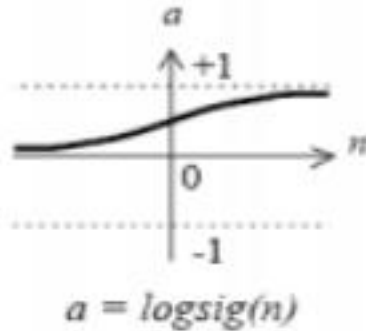
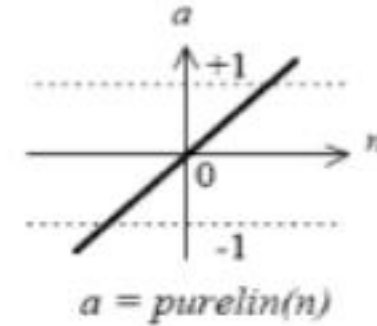
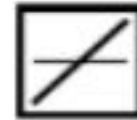
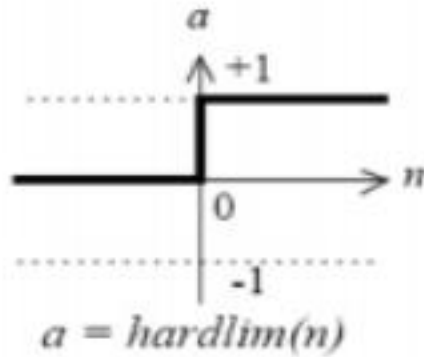
Neuron na b) ima skalarni pomak (engl. bias, offset) b . Pomak b se može promatrati kao težina, s tim da uvijek ima konstantan ulaz 1. Ulazni argument n prijenosne funkcije F je, također, skalar i jednak je sumi otežanog ulaza w_p i pomaka b . F je prijenosna (aktivacijska) funkcija koja, na osnovu ulaznog argumenta n , generiše izlaz a .

PRIJENOSNE (AKTIVACIJSKE) FUNKCIJE

Pri sintezi neuronskih mreža koristi se veliki broj prijenosnih funkcija. Mnoge od njih su implementirane u MATLAB-u u okviru Neural Network Toolbox-a. Zbog otvorene arhitekture MATLAB-ovog razvojnog okruženja, ostavljena je mogućnost proširenja postojećeg skupa prijenosnih funkcija vlastitim.

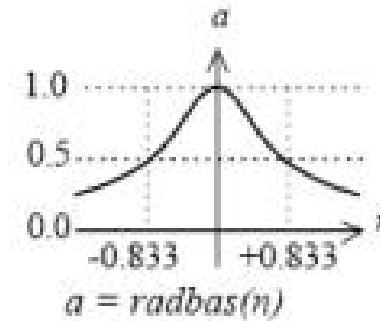
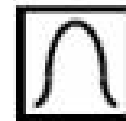
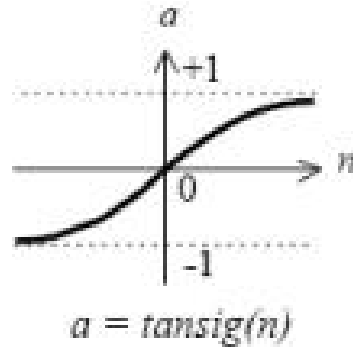
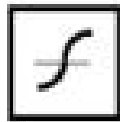
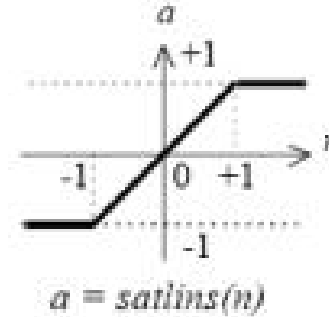
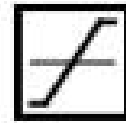
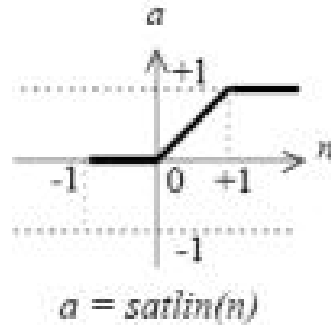
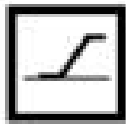
PRIJENOSNE (AKTIVACIJSKE) FUNKCIJE

Grafički prikaz prenosnih funkcija Hard Limit, Linear, Log-Sigmoid i Symmetric Hard Limit

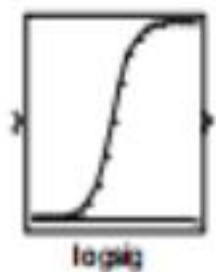
PRIJENOSNE (AKTIVACIJSKE) FUNKCIJE

Grafički prikaz prenosnih funkcija Satlin, Satlins, Tan-Sigmoid i Radial Basis

LOGSIG

Logsig (llogaritam sigmoid) funkcija (Sl.) uzima ulaz (koji može biti bilo koja realna vrijednost iz intervala $(-\infty, +\infty)$) i obavlja zbijanje (zgušnjavanje) izlaza u interval $(0, 1)$. Izlaz a neurona određen je izrazom :

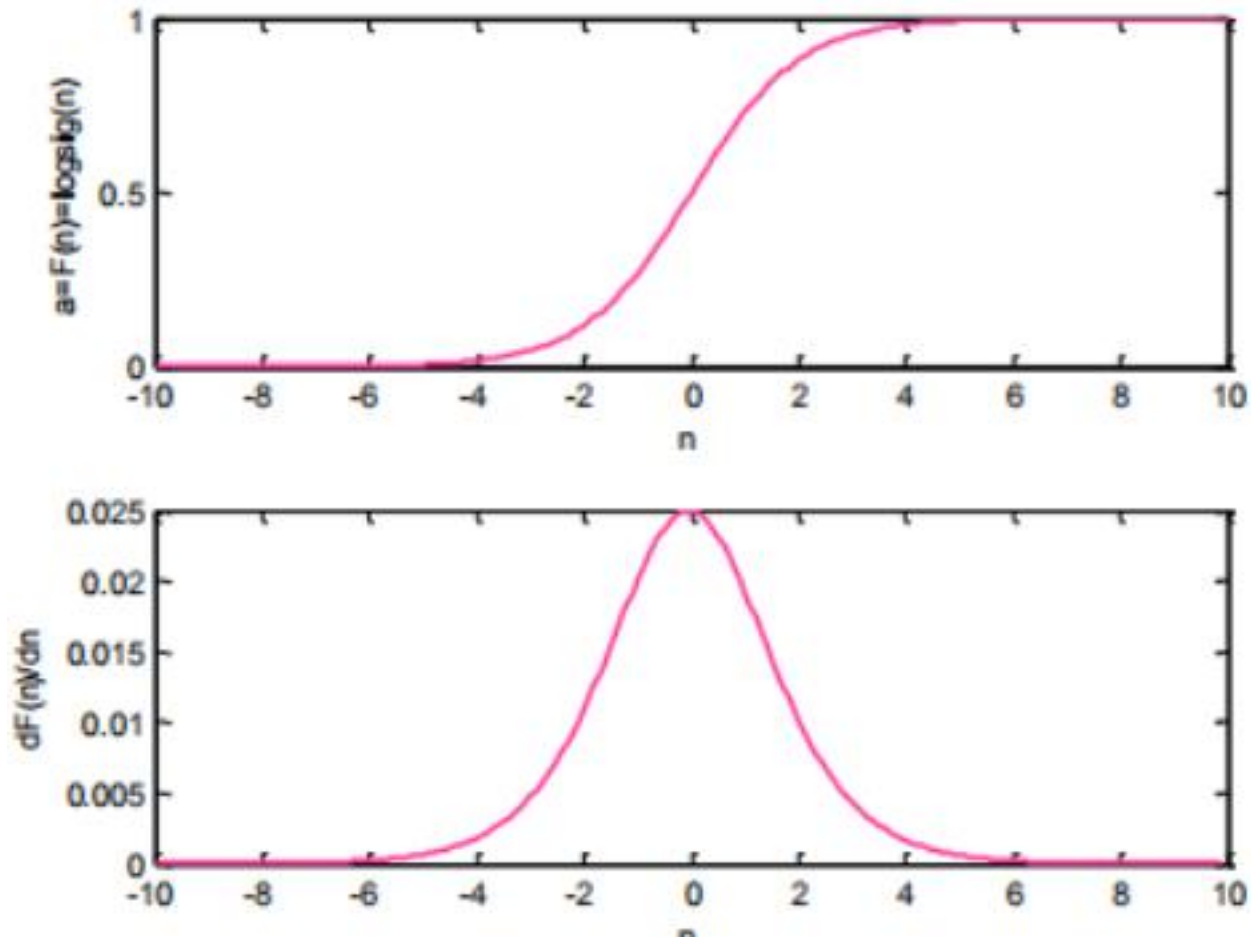
$$a = F(n) = 1/(1+e^{-n})$$

Dok je derivacija od prijenosne funkcije:

$$\frac{da}{dn} = \frac{dF(n)}{dn} = \frac{e^{-a}}{[1 + e^{-a}]^2} = a(1-a)$$

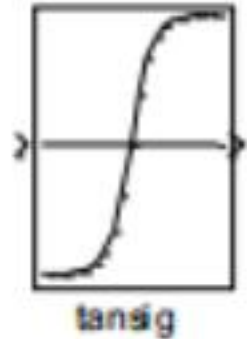
Ova prijenosna funkcija se često koristi u neuronskim mrežama sa povratnim prostiranjem izlazne pogreške (eng. Backpropagation Neural Networks - BPNN), budući da je posvuda derivabilna, a derivacija se jednostavno računa.

LOGSIG

Logsig prijenosna funkcija (a) i
njena derivacija (b)

TANSIG

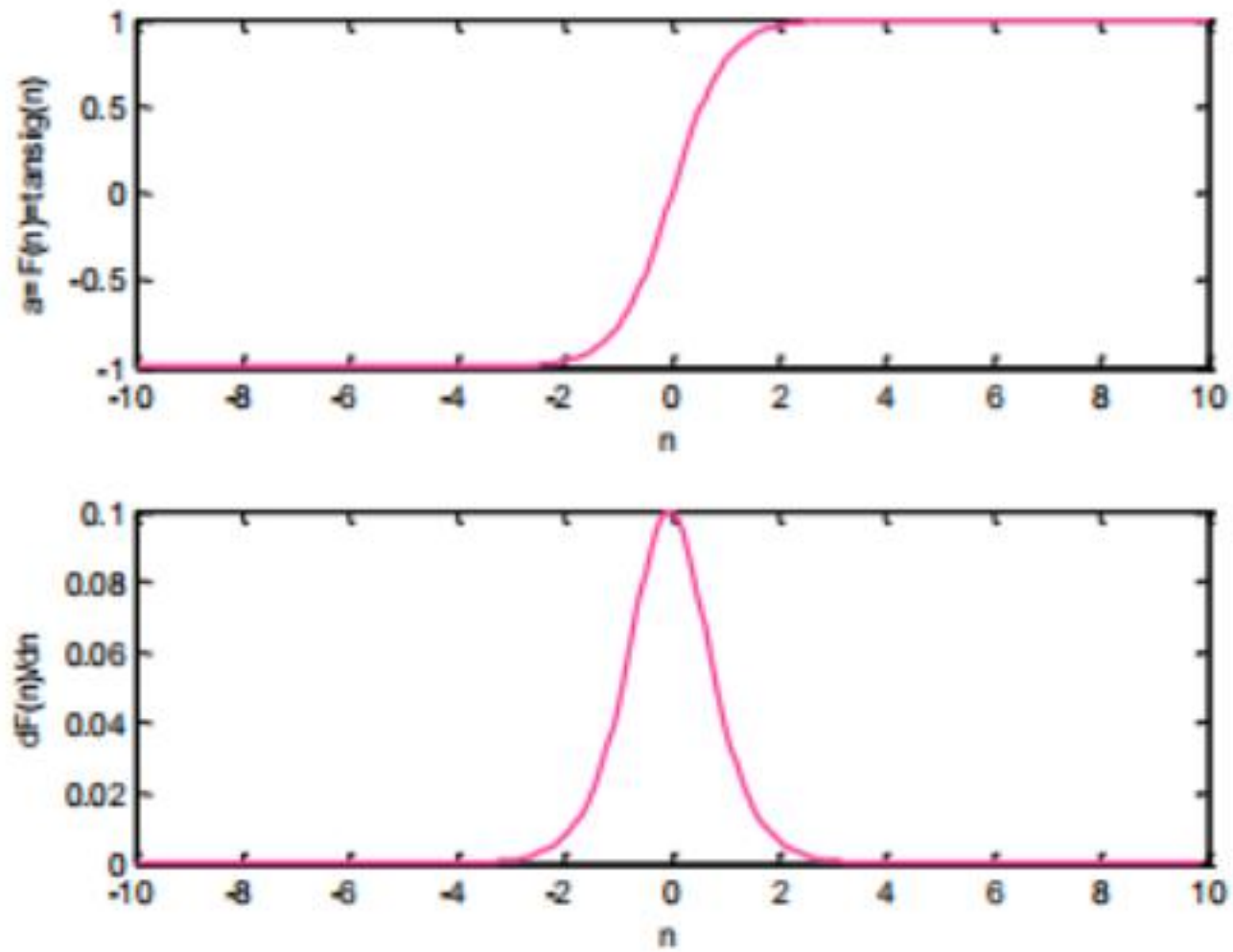

b. **Tansig** (tangent sigmoid) funkcija (Sl.) uzima ulaz (koji može biti bilo koja realna vrijednost iz intervala $(-\infty, +\infty)$) i vrši zbijanje (zgušnjavanje) izlaza u simetričan interval $(-1, 1)$. Izlaz a neurona sa *Tansig* prijenosnom funkcijom određen je izrazom:

$$a = F(n) = \frac{2}{1 + e^{-2n}} - 1$$

$$\frac{da}{dn} = \frac{dF(n)}{dn} = \frac{4e^{-2n}}{[1 + e^{-2n}]^2} = 1 - a^2$$

TANSIG

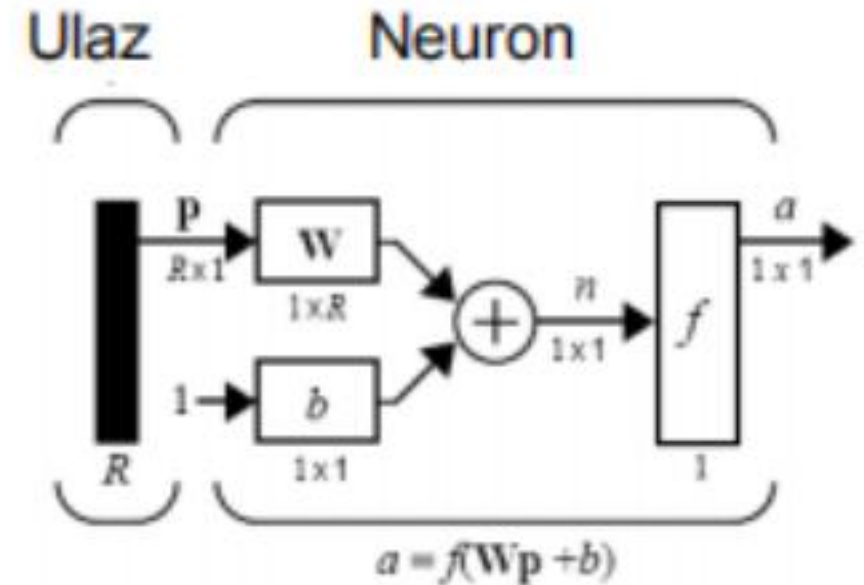
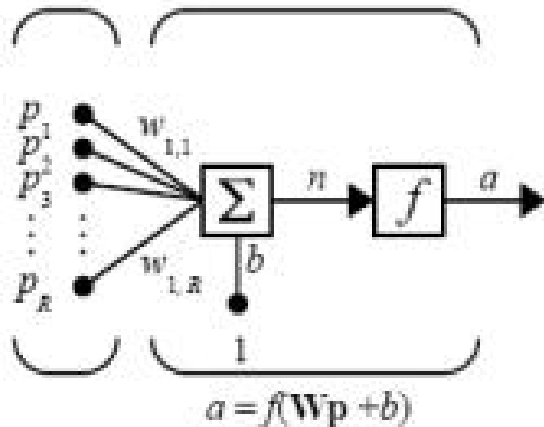

NEURON SA VIŠE ULAZA

Neuron sa R ulaza prikazan je na slici. Pojedini skalarni ulazi $p(1), p(2), \dots, p(R)$ množe se (otežavaju se) sa skalarnim težinama $w(1, 1), w(1, 2), \dots, w(1, R)$ i vode na mjesto sumiranja. Njihova suma je, u stvari, skalarni proizvod $\mathbf{w} \mathbf{p}$ vektora retka $1 \times R$ i vektora stupca $R \times 1$. Neuron ima pomak b , koji se sabira sa otežanim ulazima i formira ukupni net ulaz n (ulaz u prijenosnu funkciju F):

$$\mathbf{W} = [w(1, 1) \ w(1, 2) \ \dots \ w(1, R)] \quad \cdot \quad \mathbf{P} = \begin{bmatrix} p(1) \\ p(2) \\ \vdots \\ p(R) \end{bmatrix}$$

$$n = \mathbf{w} \mathbf{p} + b = \sum_{i=1}^R w(1, i) p(i) + b$$

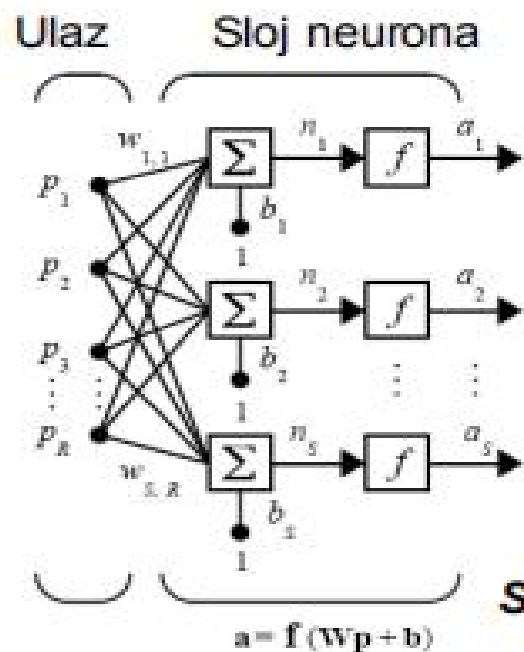

Slika: Model neurona sa više ulaza

ARHITEKTURA NEURONSKE MREŽE

Dva ili više neurona mogu se kombinovati da tvore sloj. Neuronska mreža može se sastojati od više takvih slojeva međusobno integrisanih u cjelovit sistem. Najprije će se razmatrati osnovna struktura koja se sastoji od jednog sloja neurona. Nakon toga promatrat će se višeslojna mreža.

JEDNOSLOJNA STRUKTURA - OSNOVNA STRUKTURA NEURONSKE MREŽE

Slika Jednoslojna struktura sa R ulaza i S neurona

ARHITEKTURA NEURONSKE MREŽE

U ovoj strukturi svaki element ulaznog vektora p povezan je sa svakim neuronom preko težinske matrice W . i -ti neuron ima sumator koji zbraja otežane ulaze i pomak u taj neuron i formira vlastiti skalarni ukupni ulaz $n(i)$ po formuli:

$$n(i) = + b(i), i = 1, \dots, S$$

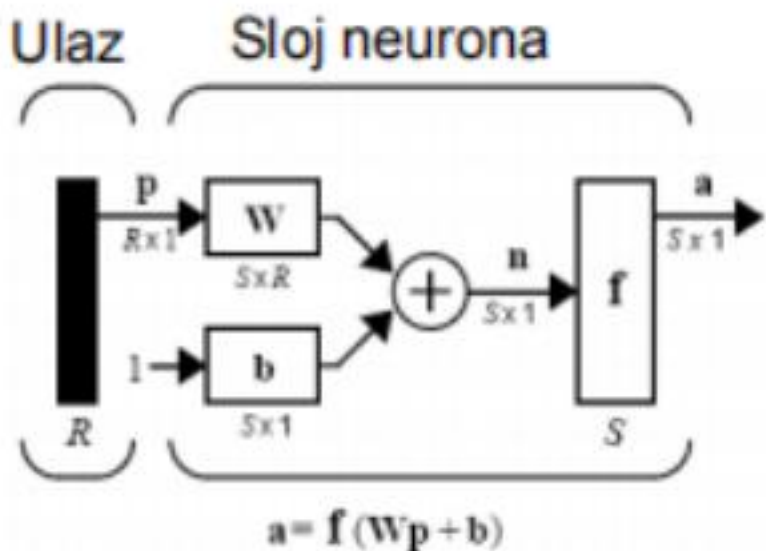
Pojedini ukupni ulazi $n(i)$, $i = 1, 2, \dots, S$, uzeti zajedno, formiraju vektor $n_{S \times 1}$. Izlazi pojedinih neurona $a(i)$ formiraju vektor $a_{S \times 1}$. Potrebno je primijetiti da je u opštem slučaju broj ulaza u sloj različit od broja izlaza ($R \neq S$).

Težinska matrica W ima oblik

$$W = \begin{bmatrix} w(1,1) & w(1,2) & \dots & w(1,R) \\ w(2,1) & w(2,2) & \dots & w(2,R) \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ w(S,1) & w(S,2) & \dots & w(S,R) \end{bmatrix}$$

ARHITEKTURA NEURONSKE MREŽE

Element $w(i,j)$ predstavlja težinu kojom se množi j -ti ulaz i -tog neurona. Jednoslojna struktura s R ulaza i S neurona može se u kompaktnoj formi prikazati kao na slici.

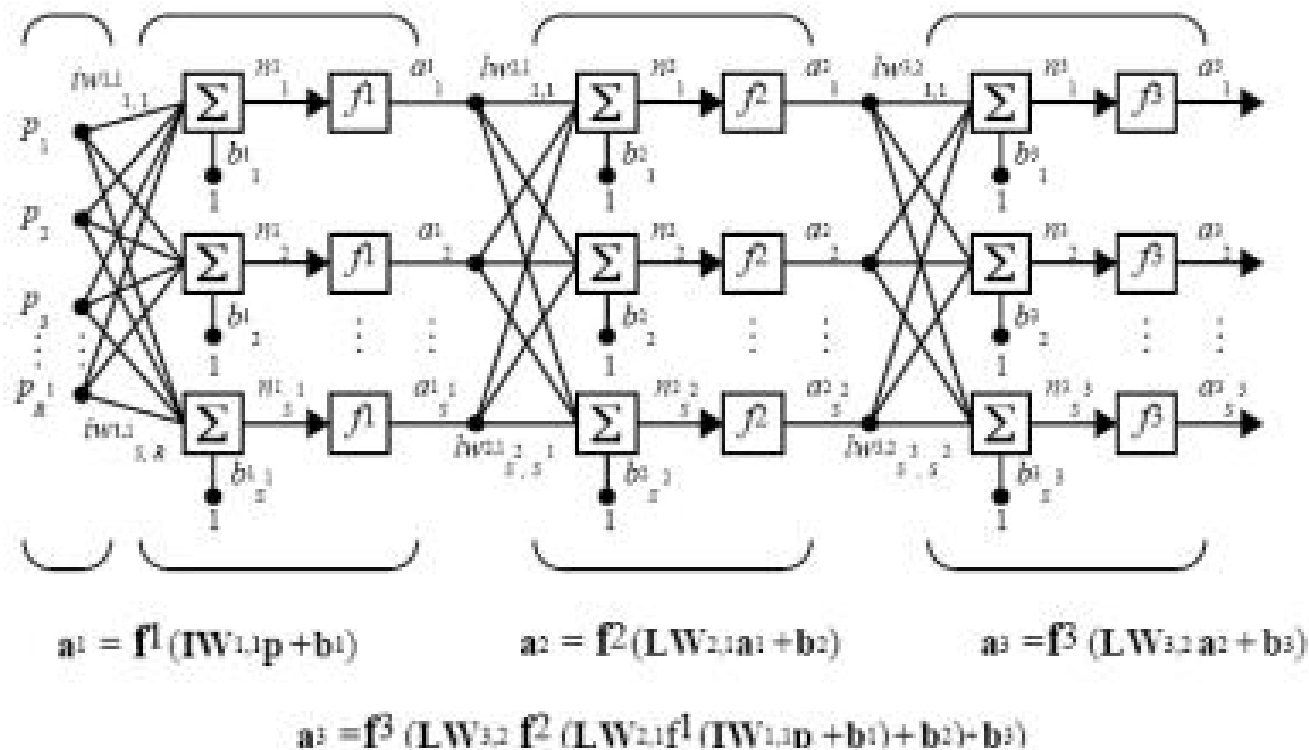

Slika. Kompaktno označavanje za predstavljanje S neurona sa R ulaza

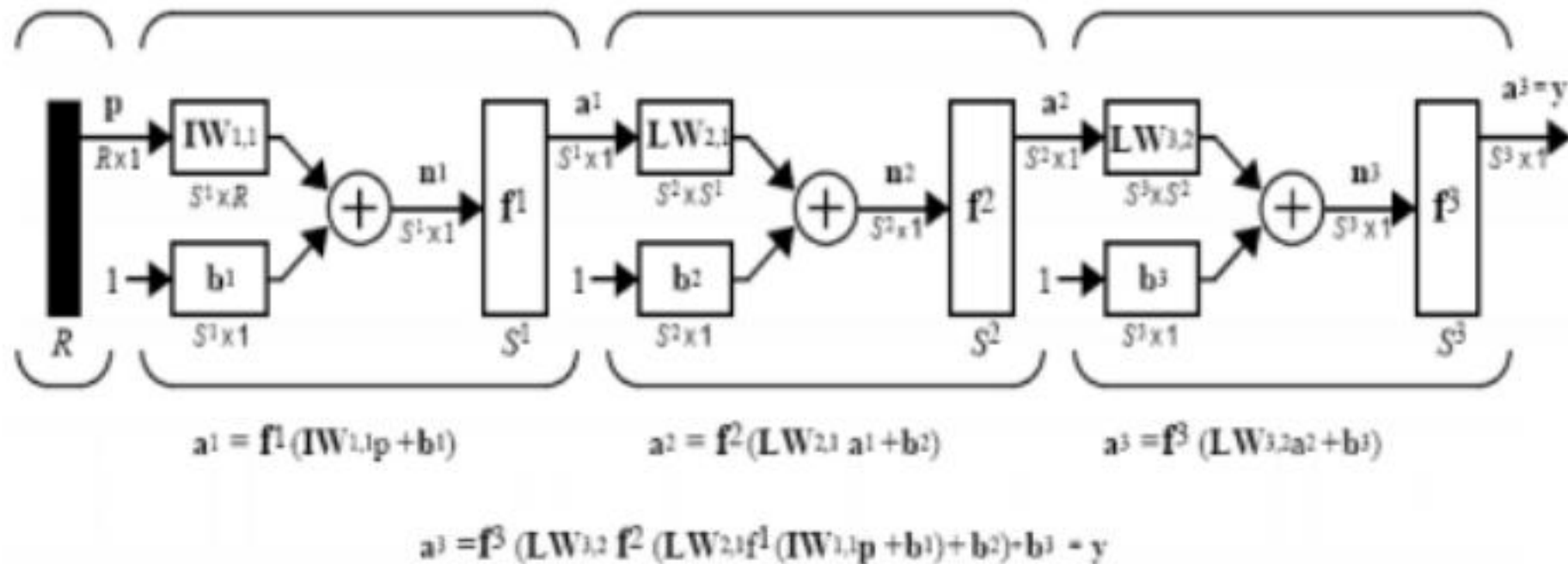
VIŠESLOJNA NEURONSKA MREŽA

Upotrebljiva neuronska mreža mora imati više od jednog sloja. Svaki sloj ima težinsku matricu W , vektor pomaka b i izlazni vektor a . Da bismo razlikovali težinske matrice, izlazne vektore itd. za svaki sloj, dodaje se oznaci vektora ili matrice indeks (broj) pripadajućeg sloja. Na primjer, MATLAB izraz za težinsku matricu drugog sloja je $W2$. Upotreba ove notacije može se vidjeti na Sl., gdje je prikazana troslojna mreža.

Slika. Troslojna neuronska mreža sa R ulaza, $S1$ neuronu u prvom sloju, $S2$ neurona u drugom sloju i $S3$ neurona u trećem sloju

VIŠESLOJNA NEURONSKA MREŽA

Slika. Kompaktno označavanje za prikaz troslojne neuronske mreže sa R ulaza, S^1 neurona u prvom sloju, S^2 neurona u drugom sloju i S^3 neurona u trećem sloju

PROGRAMIRANJE NEURONSKE MREŽE

OSNOVNI PODACI ZA TRENIRANJE NEURONSKE MREŽE U MATLAB-U

STATIČKE NEURONSKE MREŽE

- nemaju povratne veze (nema povratka u više slojeve)
- kreiranje neuronske mreže se vrši naredbom:

net=newff(PR, [S1, S2, ..., SN], {'TF1','TF2',..'TFN'},'BFT');

gdje je:

PR – min i max vrijednost funkcije

S – velicina sloja

TF – aktivacijska funkcija sloja

BTF – algoritam učenja, metoda učenja (treniranje)

PROGRAMIRANJE NEURONSKE MREŽE

OSNOVNI PODACI ZA TRENIRANJE NEURONSKE MREŽE U MATLAB-U

Naredba za treniranje mreže:

```
net1=train(net,x,y);
```

gdje je:

net- kreirana mreža

x – ulaz

y – izlaz

Nakon toga treba prikazati istreniranu mrežu metodom simulacije:

```
ytest=sim(net1,x);
```

gdje je:

net1 – istrenirana mreža

x - ulaz

Potrebno je otvoriti Matlab, te kreirati novi m.file. Ovaj kod prepisati u kreirani m.file te pokrenuti.

PRIMJER 1: Kreirati funkciju humps, $y=(1/((x-3)^2+0.01) + 1/((x-9)^2+0.04)) - 6$

```
x=0:0.05:2; //vremeska osa za crtanje zdane funkcije
```

```
y=humps(x); // ova je funkcijaugrađena u matlab pod ovim nazivom zato se ne mora pisati cijela vec samo pozvati
```

```
P=x; // precrtavanje x i y za P i T koji ce se koristiti za neuronsku mrežu
```

```
T=y;
```

```
plot(P,T,'x'); // iscrtavanje
```

```
grid ON // postavljanje mreže
```

```
%kreiranje neuronske mreže
```

```
net=newff([0 2],[5,1],{'tansig','purelin'},'traingd');
```

```
%definiranje parametara mreže
```

```
net.trainParam.show=50;
```

```
net.trainParam.lr=0.05;
```

```
net.trainParam.epochs=1000;
```

```
net.trainParam.goal=1e-3; %greška tolerancije
```

```
%treniranje neuronske mreže
```

```
net1=train(net,P,T);
```

```
%pohrana vrijednosti - simulacija
```

```
a=sim(net1,P);
```

```
%iscrtavanje rezultata i poredenje
```

```
plot(P,a,'r',P,T,'g');
```

```
legend('neuronska mreža','humps funkcija');
```


PRIMJER 2

Zadatak glasi: Zadana je funkcija $x = \sin(2 \cdot \pi \cdot t^2 + 1)$. Istrenirati zadanu funkciju.

```
t=0:0.01:1; //vrijeme za treniranje, ide od 0 do 1, sa korakom 0.01
```

```
x=sin(2*pi*t.^2+1); //zadana funkcija
```

```
plot(t,x); //iscravanje zadane funkcije nedba plot (ono sto crtamo, ono po cemu crtamo)
```

```
hold on // zadrzi stanje, tj. ostavi iscrtani graf za daljnji postupak,
```

```
P=[ 0 0.1000 0.2000 0.3000 0.4000 0.5000 0.6000 0.7000 0.8000 0.9000 1.0000]; // slojevi u mrezi zadane funkcije, ove vrijednosti dobijete kada pokrenete prethodni dio koda ispisan u komandnom prostoru, i samo se kopira ovdje
```

```
T=[0.8415 0.8737 0.9494 1.0000 0.9071 0.5403 -0.1201 -0.8059 -0.9527 -0.1926 0.8415]; // isto
```

```
net=newff([0 1], [10 1], {'tansig', 'purelin'}); // naredba za kreiranje nove neuronske mreže
```

```
Y=sim(net, P); // naredba za kreiranje simulink modela zadane funkcije
```

```
plot(P,Z,P,Y,'-o'); // iscrtavanje mreže prije i poslije treniranja
```

```
hold on
```

```
pause
```

```
net.trainParam.epochs=500; // broj epoha za treniranje NM
```

```
net=train(net,P,T); // treniranje
```

```
figure // iscrtavanje
```

```
Y=sim(net,P);
```

```
plot (P,T,P,Y,'*'); // ponovno crtanje istrenirane mreže
```

```
gensim(net) // simulink model istrenirane mreže
```

Kada porenete porgram trebate dobiti sljedeci odziv

